

Keskeisiä asioita kulttuurihistoriassa

Petri Fills
29.10.2015

Turun yliopiston ensimmäinen kulttuurihistorian professori Veikko Litzen on määritellyt kulttuurin käsittävän toimintatapoja ja ratkaisuja joilla ihminen on vastannut ympäristönsä haasteisiin. Se on hyvä määritelmä, mutta jäin miettimään mitä se tulee kertoneeksi. Voiko noin laajaan määritelmään niputtaa myös sellaisia asioita, joita ei pidetä kulttuurina, ja siten jokin asia tulisi tavallaan nostetuksi kulttuurikäsitteen piiriin? Tästä seurasi toinen vaikea kysymys: Mitkä sitten ovat niitä asioita joita ei pidetä kulttuurina? Huomasin kirjoittaneeni ilmaisun ”ei pidetä”. Se tarkoittaa että minä ja muut emme pidä jotain asiaa kulttuuriin kuuluvana.

Kysymykseni paljasti itsessään tärkeimmän kulttuurin määrittelyn lähtökohdan. Kollektiivinen merkityksen anto on aina osana jotain kulttuurina pidettyä. Kulttuuri on siis yhteisesti jaettu merkitys ja siten sen voi ajatella yhteisöä kasaavaksi liimaksi. Ajatellaan vaikka syömistä ja peseytymistä. Molempien suhteen ympäristö haastaa ihmisiä keksimään ratkaisuja näiden välttämättömien asioiden suorittamiseen. Mitä syödä? Missä peseytyä? Koska peseytyä? Miten syödä? Vastauksena näihin kysymyksiin ihmisille muotoutuu kollektiivisia tapoja ja kaavoja. Jaettujen merkitysten ansiosta ihmiset tuntevat olevansa osa jotain yhteisöä.

Mitä, missä, koska, miten... Kulttuurihistoria on näkökulma joka esittää tuota kaikkea koskevan kysymyksen – miksi. Saman 'miksi' kysymyksen voi esittää myös antropologian näkökulmasta ja tältä osin voi huomata näiden tieteenalojen läheisyyden. Ajallisuuden huomioiminen kuitenkin erottaa kulttuurihistorian näkökulman antropologisesta ja palaan ajallisuuteen tuonnempana.

Aloitin pohtimalla kysymystä: Voidaanko jokin asia puhua kulttuurin piiriin? Sikäli kun puheella tarkoitetaan kieltä, niin sanoisin, että kyllä voidaan. Tai paremminkin voisi sanoa, että kun jostain asiasta puhutaan, niin asia on jo silloin nostettu kulttuurin piiriin, koska asialle on annettu paikka kieleksi kutsutussa ja sovitussa merkitysjärjestelmässä. Oli kyse sitten ruokailutavoista, tunteista tai tekniikasta, niin niitä kaikkia voi tarkastella kulttuurisessa kontekstissa.

Laaja kulttuurin määritelmä kuvaa myös kulttuurihistorialle tyypillistä pyrkimystä kokonaisvaltaisuuteen. Itse ymmärrän kokonaisvaltaisuuden pyrkimisen kulttuurihistorian tutkimuksessa siten, että kokonaisuudella ei pyritä selvittämään sen osien ominaisuuksia, vaan pikemminkin päinvastoin.

Asioiden relevantti kontekstualisointi on niin historian tutkimuksen kuin muidenkin humanististen tieteenalojen tavoite. Kontekstin rakentaminen historian tutkimuksessa hahmottaa sen näkökulman, josta aineistoon suunnattu kysymys esitetään. Valmiita konteksteja ei ole olemassa, vaan ne täytyy

erikseen rakentaa ja se on historiantutkijan tehtävä. Jos kysymys muuttuu, myös konteksti on rakennettava uudelleen. En kuitenkaan osaa vielä kertoa kaikkia niitä perusteita, joilla kontekstia voidaan pitää relevanttina suhteessa kysymykseen. Kontekstin ja kysymyksen välillä tulee tietysti olla jokin eksplikoitu yhteys, mutta tässäkin suhteessa jään miettimään kykenisinkö itse näkemään sen, missä kohden yhteyden kuvailu perustuu retoriseen taituruuteen ja missä se on historiallisesti uskottava.

Tietysti jotkin selkeät virhetulkinnat voi havaita helposti, huolimatta retorisesta taituruudesta. Esimerkkinä vaikka aikamme kulttuurituotteiden tunnetuksi tekemä, tunteisiin ankkuroitu romanttisen rakkauden ajatus. Se liitetään nykyisin länsimaisessa kulttuurissa monogamiseen avioliittoinstituutioon kuuluvaksi piirteeksi. Romanttisen rakkauden itsestään selvyytensä pitäminen avioliittoa motivoivana asiana on virheellinen, jos sillä tulkitaan vaikka moniavioisuutta omavaraistalouteen perustuvassa yhteisössä. Omavaraistalouteen perustuvassa yhteisössä moniavioisuus mahdollisti suuren määrän jälkeläisiä, joka takasi tuotannon jatkuvuuden. Tässä kohtaa yksilöiden avioliittokäytänteitä ja avioliiton motiiveja voidaan perustella rakennehistorialla. Toiminnan motiivi siis redusoidaan yhteiskunnalliseen rakenteeseen. Koska yhteiskunnan rakenne on kuvatus lainen, sillä ei kuitenkaan voi, eikä pidä, tyhjentävästi selittää yksilöiden käyttäytymistä.

Rakennetta ei pidä ajatella häkin metaforalla, joka rajoittaa, vaan pikemminkin rakennustelineen metaforalla, joka mahdollistaa. Ymmärtämämme romanttisen rakkauden avioliitto on saattanut olla mahdollinen moniavioisessa yhteisössä, mutta tiettyinä historiallisena hetkenä vallinnut rakenne on vain suosinut toisenlaista käyttäytymistä. Rakenteet ovat muokattavissa ja taivuteltavissa yksilöiden toimesta ja rakenteen luonnetta voi hahmottaa kaupungin metaforalla. Esimerkiksi ruutukaavoitus suosii tietynlaisia kaupungin rakentamisen ratkaisuja asemakaavan sisässä, mutta rakenteen reunoilla on erilaisia mahdollisuuksia rakentamiselle. Jossain vaiheessa ajatus ruutukaavan jatkuvuudesta tuntuu niin kaukaiselta (ajallisesti tai tilallisesti), että aletaan suosia toisenlaista rakennustapaa. Rakenteen sisässä on huomioitava keskuksen ja periferian suhde ajallisuuden lisäksi.

Menneisyyden ja nykyisyyden voi hahmottaa oleviksi vain toistensa kautta. Menneisyys antaa ne edellytykset joiden perustalle nykyisyys rakentuu. Menneisyys on tällä tavalla läsnä nykyisyydessä vaikka nykyisyys ei ole menneisyyden identtistä toistoa. Menneisyydessä on jotain samaa kuin nykyisyydessä, mutta jotkin asiat ovat muuttuneet niin paljon, että nykyisyys tuntuu aivan erilaiselta. Kukaan ei enää haasta toista miekkataisteluun kunnianloukkauksesta, mutta verot lankeaa maksettavaksi yhtä varmasti kuin ennenkin. Toiset asiat muuttuvat hitaammin kuin toiset ja siksi kronologisesti hahmotettuna jotkin asiat näyttävät pysyvän muuttumattomina, vaikka Turku on

ehtinyt palaa jo monta kertaa. Siksi jokaisena historiallisena hetkenä on vallinnut ainutlaatuinen ajallisten kerrosten yhdistelmä jota ei ole mahdollista toisintaa samanlaisena. Tämä on kulttuurihistorioitsijan haaste, kun hän kysyy miksi tiettyä ajan jaksona on toimittu siten kuin on toimittu ja miksi myöhemmin taas alettiin toimia toisin.